

DANSKE FOLKEMAAL

UDGIVET AF

UDVALG FOR FOLKEMAAL

VED

POUL ANDERSEN

16. AARGANG

A/S J. H. SCHULTZ BOGTRYKKERI, KØBENHAVN

1949-1952

Danske Folkemaals Spørgeside.

KÆFERT - EGEVISER - TROKNÆGT OG FÆLGMÅL.

Spørgsmål vedrørende vognhjul.

I karetmagerværksteder ser man undertiden en genstand, der knap nok kan kaldes et redskab, da den er hjemmelavet og meget primitiv; den består blot af en lægte eller liste med en på en eller anden måde indstillelig tværpind. Redskabet ses på fig. 1, der

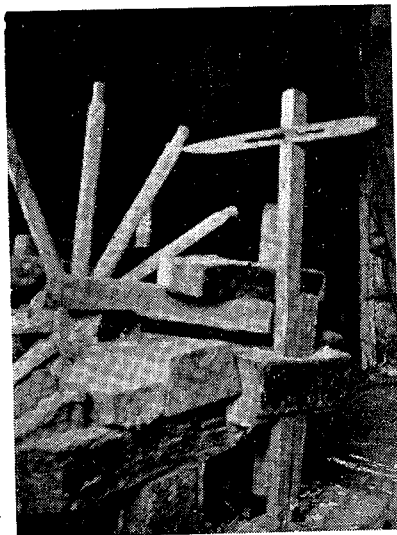

Fig. 1. Egeviser
(Uff.s billedsaml. 568.)

er fra Nakskoveggen, hvor det kaldes *egeviser*. Dette redskab anvender karetmageren, når egerne slås i navet, for at kontrollere, at de alle har samme smig; det sættes (kiles) fast i radstokken, som det ses på billedet, med tværpindens spids mod en af egerne, hvorefter hjulet drejes til næste ege, som da skal ramme pinden. Tværpinden er meget ofte blot en stump spanskrør, en tyk ståltråd, en pennefjer o.s.v.

Tingen er vistnok kendt over hele landet, men de fleste karetmagere har slet ikke noget navn til den; nogle kalder den *stillepind* (navnet optegnet i Nordsjæll., på Stevns og i

Sydfyn); jeg har også fundet navnene *kæfert* (Stevns og Nordsjæll.) og *troknægt* (Bornholm). For Nordsjællands vedkommende er navnet *kæfert* kun optegnet i Græsted, og karetmageren dør mente, at redskabet blev sat fast på navets pibe (den yderste ende), hvad der lyder mærkeligt, hvis redskabet skal kunne anvendes som *egeviseren*, da navet jo netop skal kunne drejes i forhold til denne.

Hvad navnet *kæfert* angår (det udtales ganske som *kæfert* = rus, men udtalen kan være påvirket af det i forvejen kendte ord), er det sikkert et plattysk ord. I Zeitschrift für deutsche Wortforschung IX. findes et Beiblatt: Colmar Schumann. Der Wort-

schatz von Lübeck, som indeholder bl. a. fagudtryk fra forskellige håndværk, også karetmagerens, som forfatteren dog åbenbart ikke har haft noget indgående kendskab til, og her findes et ord *Keffer*, forklaret således (i oversættelse): „lægte med huller, efter hvilken egerne alle indsættes i samme retning“; dette er en meget mangelfuld forklaring, da tværpinden, hvorefter egerne rettes, ikke er nævnt, men der må sikkert menes et redskab som den ovennævnte egeviser, hvor tværpinden kan indstilles ved at flyttes i hullerne.

Nu findes der imidlertid et andet karetmagerredskab (også hjemmelavet og meget primitivt), der meget vel kan kaldes en „lægte med huller“, det ses på fig. 2; jeg har kun to eksempler på det, det kan hedde *ridsmål* eller *stangcirkel* og er et forældet redskab, men nulevende karetmagere forstår dog meget godt dets anvendelse, det har været brugt, som man nu bruger et andet (ikke hjemmelavet) redskab, der også kaldes *stangcirkel* ell. *stangpasser*, en lang liste (ell. en dobbeltliste) m. et fast og et forskydeligt ben m. ridsespids, hvormed man kan cirkle større rundinger (f. eks. fælgenes) af; det gamle redskab bliver vistnok m. en bolt gennem et hul i den ene ende fæstet i navet, mens der i et af hullerne i den anden ende anbringes en ridsespids (et søm ell. lign.), hvormed man ridser fælgens indvendige runding op. Det har altså en helt anden anvendelse end egeviseren, men måske er der ikke noget i vejen for, at en sådan liste med huller kunde bruges på begge måder; det forekommer mig muligt, men jeg indrømmer, at jeg ikke kender noget eksempel på, at det blev gjort. Beskrivelsen af *kæfert* fra Græsted kunde muligvis pege i den retning. Måske tager jeg fejl heri, eller måske har jeg misforstået forklaringen, men hvis kæferten bliver sat på navets pibe, må den vel drejes fra den ene ege til den anden, hvis den skal bruges til at måle deres smig. Er det ikke rigtigt?

Kan karetmagere eller andre oplyse noget om disse gamle redskaber og deres brug? Hvis jeg har misforstået deres anvendelse, bedes man endelig korrigerer mig.

Endnu et spørgsmål: Fra Kalundborgegnen har jeg en meddelelse om, at en hjulfælg, d.v.s. det enkelte fælgstykke (hvoraf

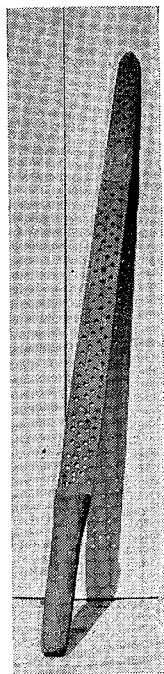

Fig. 2. Ridsmaal
(Uff.s billedsaml. 64.)

der i alm. går 6 til et hjul), i almindelighed måler: til forhjul 23 tm., til baghjul (som jo er større) 26 tm. Men hvordan måler man? Måler man fælgstykkets udvendige runding (m. en snor ell. lign.)? Eller måler man lige over indvendig (ell. udvendig) fra hjørne til hjørne?

Ellen Raae.

Spørgsmål vedrørende vogn.

„MEDVAN“

I Højby i Odsherred — og kun der — er, hos to forskellige meddelere, optegnet det mærkelige ord »medvan« [*'mæð,va:n* ell. *'mæð,van'*]. Det betegner den stang på en vogn, der holder for- og bagsmækken fast til sidefjælene, og som i almindelighed kaldes *smækkestang* eller *spryde*, et ord der egentlig betegner stang i almindelighed og bruges om mange andre ting.

Det ville være af interesse at få oplyst, om ordet *medvan* kendes andre steder og om man forbinder nogen mening med dets enkelte led; det første: *med* kunde være det vi har i *læsmed*, læssetræ, altså en (træ)stang, men det andet er helt uforståeligt. Der er jo også den mulighed, at hele ordet kan være et forvansket fremmedord men hvilket?

HAVESLÅ - STRIKKE

De ældre høsthaver bestod som bekendt af en slags ramme, en lægte eller et bræt foroven of forneden, et kortere bræt i hver ende og et eller to i midten for at støtte rammen, mellem disse anbringes så tynde kæppe eller tremmer, disse kaldes for det meste *spoler*, *spiler* eller *stikker*, men fra Møn har vi to af hinanden uafhængige meddelelser, der opgiver navnet *strikker*. Er det almindeligt på Møn?

De korte brædder på tværs i haverne kaldes i reglen *slåer*, (et ord, der knap nok er noget navn, da det bruges om mange andre tværgående brædder); her har Møn igen en ejendommelighed, idet tre meddelere opgiver, at tværbrædderne hedder *revler* (et ord der også bruges om mange ting) men at deres øverste ender, der rager op over havens ramme kaldes *slåer* eller *haveslåer*. De tre meddelere er fra sognene Keldby, Borre og Magleby, er ganske uafhængige af hinanden og har ikke været spurgt direkte. Kender man de gammeldags haver på Møn, og bruger man den ævnte betegnelser endnu?

Ellen Raae.